

De San Vicente e a Illa

Por: Avelino Ochoa

En San Vicente do Grove, Noalla, Bueu chámase Illa a Ons; pola parte norte do Grove, Cambados, pola Banda do mar, Illa é a da Arousa.

Estes días volveuse falar das razóns que explican que a Illa pertenza administrativamente ao municipio de Bueu. Esa adscripción non foi cousa de proximidade xeográfica porque os varadoiros de Noalla están a tres millas e media, os de San Vicente a unha máis; son xa case seis ata o abrigo de Udra e a unhas oito queda Bueu. Hai que ter en conta, aparte das influencias políticas, a facilidade para navegar a vela. Noalla e San Vicente están nos cuadrantes Norte - Sur. O vento norte-norleste domina no verán e o sur-suroeste no inverno. Así que polo estío, para arribar a Noalla ou a San Vicente tiñase que navegar de bolina e voltaxear todo o día e, na inverniá, calquera surada impedía non só a ida senón tamén o retorno. A navegación máis cómoda e rápida era, verán e inverno, a de través, ata alcanzar o abrigo de Udra e deseguido Beluso e Bueu. Aparte de que cando chegaron os barcos de motor buscaron atraque nos portos, que non se construíron nin en San Vicente nin en Noalla, pero si en Beluso, Bueu e Cangas.

Mais, historicamente, sempre existiu relación, intensa, entre San Vicente e a Illa. Os de Ons varaban as dornas nas praias da Barrosa, do Portiño ou dependendo do vento, en Barreiro e, en poucos minutos camiñando, poñíanse nos núcleos habitados de San Vicente: Currás, Coupríns, Area. Esta mesma relación tamén existía con Sálvora e Carreira. Gracias a iso coñecín á máis nova das heroínas de Sálvora, xa cega, como xa contei noutro lado. E os famosos futbolistas do Deportivo, Fran e José Ramón, de Carreira, tiñan un tío avó, Domingo Pérez, Cachote, que carenaba as dornas en Ons, onde fixo vida.

A miña familia, entre os anos cincuenta e setenta do século pasado, é un exemplo do vínculo Ons-San Vicente. Meus avós maternos eran labradores, da casa do Alto, situada no Oeste da punta de San Vicente, nun outeiro fronte a Sálvora e Carreira; tiveron un fillo e catro fillas: tres delas casaron na Illa.

A filla maior, María, costureira, ía á Illa coa súa máquina de coser cando era requirida. Percorría Ons, coa máquina na cabeza enriba dun mulido, facendo labores de modista de vivenda en vivenda e durmía na de Pepe do Caño -o pai de María López Otero, María do Caño, quen

Fotografía de 1964 con ocasión da visita á Casa do Alto desde Uruguai de Manuel Comesaña, a súa dona Carmen Gondar Vidal e a súa filla Carmen.

De arriba abaixo e de esquerda a dereita aparecen María Vidal e José Gondar, os donos da Casa do Alto, José Comesaña (Colón Pequeno), Lito Martínez López, Sofía Reboiras Comesaña, Carmen Comesaña, Carmen Gondar Vidal, Dolores Comesaña, Dolores Gondar con Avelino Ochoa no colo, Francisco Goberna Gondar, María Gondar Vidal, con Lola Ochoa no regazo.

A fotografía foi tomada por Manuel Comesaña, Perulo, desde o poñente do piorno do Alto, empezado o outono -Lola Ochoa agarra unha mazá-, de tarde, logo dun xantar. Os de San Vicente van vestidos con roupa de diario, todos de loito polo falecemento da patroa da casa; os da Illa coas mellores galas, traxados e de garabata os homes e as mulleres con vestimenta clara ou pano branco a cabeza. Lito Martínez e Sofía Reboiras tamén estaban emigrados en Uruguai. Destaca o luxo que lucía Carmen Gondar que rexentaba co seu home un restaurante en Montevideo, á saída dunha gran fábrica, en momentos prósperos daquel país. A filla dela, a nena que se ve á esquerda, moi vestida, ben peiteada e con lazos, alcumábase Pata Sucia e non me deixaba entrar na casa sen que pasase pola bañeira

mellor lembra e entoa cantares tradicionais da Illa e que contraeu matrimonio con Eligio Goberna-. Alí coñeceu a Manuel Goberna Touriño, de Casa Goberna -aínda que nalgunha vaixela aínda se le Casa Guberna-, co que casou para

establecérense en San Vicente. Hoxe xa ninguén sabe onde era Casa Goberna se non lle chamas Casa Checho.

A relación dos de Casa Goberna, do Curro, cos López, do Caño, era moi achegada. Dolores Touriño quixo ser madriña, sucesivamente, dos fillos de Pepe do Caño. Primeiro de Carmen, despois de Arindola, pero non puido por iren coincidindo os embarazos xa que na Illa respectaban a crenza de que se unha muller que estaba para dar a luz amadriñaba un neno acabado de nacer, morrerían os dous: o bautizado e o que ía vir. As familias Goberna e López cum-

priron, por fin, ese desexo, apadriñando Arturo Goberna e Dolores Touriño a María do Caño. Á miña tía, María Gondar, sucedeuna como costureira por Ons adiante, Carmen López, xorda, que tivo a primeira máquina de coser, Singer, que houbo alí e que lle mercou súa avoa.

Carmen, outra filla, levou ao altar a Manuel Comeaña, Perulo, irmán de Pepe, Carme, Juan e Rosa, da que hoxe é casa Acuña e fixeron vida no Uruguai, onde rexentaron un establecemento de hostalaría.

A filla máis nova, Justa, aínda que xa coñecía de aquí ao futuro home, José Reboiras, fillo de Argentino Reboiras e de Leonor García, do Cucorno, desposouse con el en Montevideo, para logo retornaren á Casa do Alto.

Tamén quero mencionar a Manuel Méndez, igualmente do Cucorno -e coa casa hoxe en ruínas, a esperar que se rehabilite- que casou nesa época con Carmen Lijó, que vivía no camiño entre A Barrosa -onde agora está o Náutico- e o Alto, na primeira casa que se topaba vindo da Illa, actualmente un local para creación artística.

Por certo, a relación entre a casa dos do Caño e a de meu avó era de amizade e frecuente, non só acudindo uns ao San Vicente e outros ao san Xaquín, senón por unha permanente colaboración relacionada co gando e coa labranza. Por exemplo, no tempo de sementar intercambiábanse o gran do millo, é de supor que para fortalecer ese cultivo. E ata hai ben pouco o millo que plantaban en Ons Elvira Goberna e Checho Vidal moeuse en San Vicente. E eles os dous acudiron toda a vida, cada ano, ás festas patronais de San Vicente.

En San Vicente chamaba a atención a fala propia destes homes da Illa, que, por exemplo, seseaban dun xeito especial -que ten estudiado Fernández Rei- cunha especie de s fricativo, ou que pronunciaban *peix*, en vez de peixe.

As relacións Ons- San Vicente eran regulares e algo podería contar delas o actual concelleiro do PSOE no Grove, Juan Otero, tamén de San Vicente, que pasou temporadas alí traballando en labores de albanelaría co seu socio José Álvarez, e aos que aínda recordan na Illa pola súa bonhomía e bo facer.

Eu mesmo, desde pequeno, anos 70, ía habitualmente a Ons co meu tío Manuel Goberna Touriño -que tiña parte da familia materna en Noalla, na Cachadiña de onde era a nai-. O pai procedía de Vigo. Saíamos desde Moreiras no inverno e da Barcela no verán, onde fondeaba o seu Mar del Norte, -a todos os seus barcos chamoulles así e sempre os pintou de vermello-, que primeiro dedicouno á compra a flote e despois a auxiliar de bateas, que cultivaba na zona do

A familia Goberna Touriño, fundadores de Casa Goberna, hoxe Casa Checho. De arriba abaixo, Arturo Goberna, que procedía de Vigo e con relación co Marqués de Valladares; Dolores Touriño, das Cachadiñas, de Noalla, Sanxenxo. E os seus cinco fillos: Elvira, casada con José Vidal Patiño, Checho, que quedou en Ons ao fronte do negocio familiar; José, casado con Carmen Otero Patiño, irmá da dona de Staffan Mörling, do Caño e que rexentou negocios de hostalaría na Arxentina; Arturo, mariñeiro, que viviu en Pereiró casado con María Martínez López; Eligio, mariño mercante, casado con María López Otero, María do Caño, que viviu en Bueu e rexentaron moitos anos o Brisiña do Mar; e Manuel, casado en San Vicente con María Gondar, que se dedicou primeiro á compra a flote de marisco para fábricas e despois ao cultivo do mexillón. Casa Goberna botárona a andar Arturo Goberna e Serafín Acuña, onde hoxe é Casa Checho. Logo quedouse Arturo co negocio

Carreiro. Lembro perfectamente ese barco a atracar nas laxes da Barcela para recoller cada mediodía a comida diaria que lle acercaba Pilar Goberna nunha cesta, para que non deixasen o labor enriba das bateas, que era onde se traballaba nesa época. As gamelas auxiliares, tamén pintadas de vermello, armoullas meu pai.

Nunha desas visitas á Illa con meu tío pasamos perigo real. Foramos os dous visitar á súa nai, Dolores Touriño, que eu sempre vía en Casa Goberna sentada nun tallo a estonar patacas, enloitada, con pano. Cando, caída a tarde, volvíamos rumbo San Vicente, pasado o Centulo, levántouse unha travesía rexa, que collía á motora en cheo por babor. Onde o mar se levanta, entre os fondos do Raso e os escollos da Faxilda, as ondas cubrían o barco que, unha e outra vez, xurdía cabalgando en oblicuo aquel mar violento levado pola man experta e afoutada do patrón. Ata que parou a máquina e as ondas empezaron a varrer a cuberta.

Meu tío colleu dous cabos; con un atoume á roda e díxome -eu tiña 9 anos- que aguantase rumbo ao Espiño -onde hoxe é o porto deportivo de Pedras Negras- e que non chorase. Co outro cabo amarrouse el, largouno entre o trancanil e o puente e meteuse na cámara do motor, onde levo gravado o recordo de velo movendo á man os pistóns, con aquela súa forza descomunal. Arribamos a terra, fondeamos no abrigo da Barrosa. Fómonos andando para cadansúa casa, a poucos metros unha da outra; só lembro que non era quen de seguirlle o paso e que subimos calados aquel treito; eu coa sensación de terlle gañado ao mar pero aínda tremendo de medo. Non contei nada para que me deixaran volver.

Á dereita Manuel Goberna e José Vidal Patiño, Checho, nunha partida de dominó nunha das visitas de Manuel á Illa. Á esquerda, Isidro Infantes, un madrileño, e Cesáreo

Manuel Goberna e seu irmá José, nunha fotografía tomada na Arxentina, cun retrato do pai de ambos, Arturo Goberna, detrás.

Hoxe sigo, e seguirei, indo a Ons: Estou orgulloso de que na de Checho -hoxe Lola, Pepe, Arturo e Pepiño- me traten como da casa.